

Небојша Малешевић

докторске студије, Православни богословски факултет, Универзитет у Београду

Учење и критика комунизма у српским црквеним часописима између два свјетска рата у Краљевини СХС/Југославији (1920–1940)

Сажетак: Примарна интенција рада јесте приказ комунистичке философије пропраћене у српским црквеним часописима између 1920. и 1940. године у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца/Југославији. Аутор ће, анализирајући све доступне и релевантне црквене часописе из тог периода, приказати како је српска црквена штампа реаговала на појаву комунизма. Посебна пажња биће посвећена комунистичком учењу али и у црквеној штампи забиљеженој критици тог учења од оснивања Комунистичке партије Југославије (КПЈ) и Савеза комунистичке омладине Југославије (СКОЈ) па све до почетка Другог свјетског рата. Комунизам је, тада нова политичка филозофија настала као чедо социјализма насупрот капитализму, полако дошао на сцену нове државе основане после Првог свјетског рата. Користећи још младу, економски ослабљењу, може се рећи и недовољно организовану мултинационалну и мултирелигиозну краљевину, комунизам је, постепено, великом дисциплином својих присталица и добром организацијом, ширио своје поље дјеловања. Фундирајући комунизам на материјализму, Маркс је, на крилима Јозефа Дицгена (Peter Josef Dietzgen) и Фридрига Хегела (Geor Wilhelm Friedrich Hegel), од којих је и преузео појам дијалектичког материјализма, подредио човјека, његову слободу и личност материји, присиљавајући га у вјештачки створену заједницу. У раду ће управо бити ријечи о томе да ли је и како српска црквена штампа препознала нову политичку мисао, како ју је коментарисала, односно критиковала.

Кључне ријечи: комунизам, дијалектички материјализам, српски црквени часописи, Краљевина СХС/Југославија.

Увод

Философска¹ и социјална мисао Европе првих деценија 19. вијека условљена је једним дубоким преломом. Ријеч је о надама, које су биле везане за велику францу-

---

¹ У тешким послеријатним приликама Српска православна Црква измогла је снаге и увидјела огромну важност улоге коју штампа има у модерном друштву. Пошто је виша јерархија била забављена око спровођења црквеног јединства, нижа јерархија и поједини добро образовани чланови Цркве узели су на себе терет, и својом великом жељом и и вољом кренули у нормализовање црквених прилика и вјерско-моралног живота, управо преко штампе. Више о овоме видјети: Бранко Цисарж, *Један век њериодичне шtamпе Српске православне Цркве*, (Београд: Свети архијерејски синод Српске православне Цркве, 1986.), 141–142.

Прегледали смо све сачуване и доступне црквене часописе од 1920. до 1940. године. Међу њима су се посебно истicali:

- *Весник*, покренут у Београду 1919. године од стране Свештеничког удружења бивше Краљевине Србије, представника удружења свештенства Босне и Херцеговине, Карловачке митрополије и Црне Горе;
- *Гласник Српске православне патријаршије*, покренут у Београду 1920. године. Први број *Гласника* имао је поднаслов „Службени лист уједињење Српске православне патријаршије“, док од петог броја поднаслов гласи „Службени лист Српске православне патријаршије“, све до 1939. године;
- *Глас Цркве*, покренут у Шапцу септембра 1923. године, као орган свештенства епархије шабачке;

ску револуцију, као и разочарење у наивно рационалистички и оптимистички поглед на свијет који је посебно владао у 18. вијеку. Тај историјски биланс изазвао је крупан преврат у умовима људи. Прије свега појавио се низ истакнутих мислилаца као што су: Едмунд Берк (Edmund Burke) у Енглеској, Жозеф де Местр (Joseph de Maistre) Сен-Симон (Claude Henri de Rouvroy, Saint Simon) и Огист Конт (Auguste Comte) у Француској, те Фридрих Хегел (Georg Wilhelm Friedrich Hegel) у Њемачкој који су једнодушно доказивали да је рационалистички оптимизам 18. вијека лаж.² Из овога се рађа идеја да структура друштва није условљена друштвеним идеалима, већ се условљава његовим економским потребама, све остале појаве у области друштвеног живота и друштвене идеологије, политичка борба странака, држава и сви облици друштвеног живота као што су породица, религиозна вјеровања, литература, наука и умјетност само су рефлекс над економском структуром и немају самостално значење него су фундирана у главном покретачу — економији (материјализму).

Утемељивши комунизам на материјализму Маркс је успио да морал детерминисе тако да он истиче из социјалне теорије. Због тога се социјализам као и комунизам није могао дигнути из најбаналнијег утилитаризма, најпристраснијег партикуларизма и најповршнијег релативизма. Комунистичка философија није била у стању да продре дубље од највулгарнијег позитивизма и застарелог материјализма, који даје псеудонаучну основу његовом тумачењу историје и културе као продукте економских односа и борбе класа. Они се нису зауставили само на процјењивању капиталистичког поретка и организацији класне борбе него, да би одушевили своје присталице, заузимали су пророчки став који изобличава „неправду“ у име морала, иако се то нимало не слаже са словом њихове науке, придикују у име слободе и наизад обећавају „рај на земљи“.

Учење комунизма

*„Ми ћемо њустиии нечувени разврати;
ми ћемо свакој тенија унииииии у младосии;
Једно или два њокољења развратиа сада је неоиходно,
развратиа нечувеној, њодлој, када се човек њрејивара у њадно,
њлашљиво, сурово, самољудиво диће;
Такав је њреврати њочео каквој свети још није видео“
Ф. М. Достојевски, Зли дуси.³*

– *Пасиир*, лист ученика Богословије у Призрену. Покренут је 1925. а трајао до 1927. године када је угашен због материјалне оскудице;

– *Бојословље*, часопис Православног богословског факултета покренутог 1926. године;

– *Светјосавље*, часопис студената Православног богословског факултета. Покренут је 1932. године.

– *Духовна стјража*, излази од 1928. до 1940. године као власништво „Монашког удружења Српске православне цркве“;

– *Хришћанска мисао*, покренут у Београду 1935. године од стране Удружења универзитетски образованих богослова;

– *Хришћанско дело*, покренуто у Скопљу 1935. године. Излазило је у двомјесечним свескама од по 80 страна све до 1941. године;

– *Хришћански живои*, „мјесечни часопис за хришћанску културу и црквени живот“ излазило у Сремским Карловцима од 1922. до 1931. године.

² Више о овоме видјети: Marvin Peri, *Intelektualna istorija Evrope*, (Beograd: Clio, 2010), 280–321.

³ Ф. М. Достојевски, *Зли дуси*, (Београд: Отворена књига, 2005.)

Увод

Идеја комунизма која је прогонила религију и Цркву, у суштини је религиозна, или чак хришћанска идеја. Треба имати на уму да је први „комуниста“, онај који је створио комунистичку утопију управо Платон,⁴ и да је постојао комунизам првобитно хришћански заснован на Јеванђељу. Комунизам кроз прошлост није увијек био материјалистички и атеистички, него више религиозно и спиритуално обојен. „Сама реч комунизам долази од речи „комунион“, заједница, заједница узајамног општења у љубави“⁵ пише Николај Берђајев.

Савремени комунисти су хтјели да остваре то јединство спољашњом, механичком, принудном организацијом друштва. Сама идеја комунизма била је велика и вијековна машта човјечанства.

„Слобода“ и „личност“ у комунизму

Комунизму је била неприступачна релативна, али стварна слобода националне целине, а савршено непозната братска — истинска слобода Цркве. Капиталистима је, као и социјалистима па и комунистима, борба, нормалан однос човјека према човјеку, групе према групи, класе према класи. Но док идеолошке претпоставке капитализма допуштају угњетавање читавих класа од стране појединца, идеологија комунизма санкционише угњетавање свачије личности од стране колектива. Слобода обећавана од комунизма није ништа друго до замјена капиталиста на сцени угњетавања радника.

„Натуралистичко „право“ човека на слободно уживање и политички канон рационалиста: слобода, једнакост, братство, претварају се у свачије право на подједнако оскудевање у мисли и осећању, у култури и укусу, у стварању и подвигу, оскудевање које ће неминовно наступити у бездуховном, недиференцираном друштву. Претпоставка да ће се човјечанство усрећити путем принудног изједначавања и наслиног претварања у бездушни мравињак не само што је произвољна, него се налази у потпуној противречности са људском природом и са резултатима вековном искуства“⁶ закључује Серђукова.

За комунизам је друштво претежније и од личности и од државе. Карл Маркс пориче улогу личности у социјалном процесу. Упркос Аристотеловој тврдњи да ван државе могу живјети само богови или звери,⁷ Енгелс је увјеравао да ће у будућем социјалистичком друштву сви државни атрибути бити смјештени у музеје. Материјалистички комунизам пориче вриједност и значај човјечије личности, јер му је тиме задаћа много олакшана. Комунисти су кривили хришћанство што се у историји није реализовало и што човјечанству није донијело ослобођење од страдања и зла. Међутим, они при томе нису видјели нити могли да схвате оно нај-

⁴ „Пре свега, да ниједан од њих нема никакво имање, ако то није преко потребно. Затим, да ниједан нема такву кућу или оставу да у њу не би могао ући свако ко то жели[...] А чим буду стекли сопствену земљу, и куће, и новац, постаће управници и земљорадници уместо да буду владоци, биће непријатељски владари, а не савезници грађана, мрзеће и биће омрзнути, гањаће и биће гањани целог века, бојаће се више непријатеља у држави, него онога споља, и тако ће се, и они сами и цела држава суновратити у пропаст“. Платон, *Држава*, (416де, 417аб).

⁵ Николај Берђајев, „Истина и лаж комунизма — прилог за схватање религије комунизма“, *Светјосавље*, VII, 4, (1938): 146.

⁶ Александра Серђукова, „Социјализам и хришћанство“, *Хришћанско дело*, II, (1936): 420.

⁷ Аристотел, *Полијика*, 1253а.

важније: не постоји могућност да се слобода човјековог духа споји са спољашно-механичком и принудном организацијом друштва како би дошло до уништења гријеха. Отклон слободе и стегу личности која ће доћи комунизмом, на својеврсно орвеловски начин „пророковала“ је Александра Серђукова, рођењем руска, а животом и српска књижевница:

„Потпуна рационализација културе, као и њено откидање од религиозног и националног корена, као и одбацивање сваке хијерархије стваралачке моћи, сваког диференцирања културног живота донело би и самој култури — смрт. Бездуховно, интернационално, рационализовано и нивелисано друштво, аморално и атеистичко, не би било способно ни за какво стварање, ни за најмање процењивање духовних вредности. Остаје, додуше, техника, уколико је већ изграђена на основу досадање „чисте“ науке, али ће сама наука као производ, незаинтересованог и независног духа, који тежи самој истини, постати немогућа. За неко време, док се тип живота не буде коначно укалупио, „напредоваће“ се у све вештијој рационализацији рада, у све потпунијој механизацији, у нивелисању свих животних потреба, почев од грађења „хигијенских“ кутија за смештање безбојних људских јединки до не мање „рационалних“ справа за спремање стандардизованих јела и пића (уколико их хемија не буде заменила каквим пилулама) и најзад до приређивања јавних разонода и колективних уживања у каквим филмским мелодрамама, маршовима за страначке поворке или играма које се свode на аутоматске покрете и чулно надражавање. Најзад ће и такав „напредак“ замрети, а престанак чак и оваквог „стварања“ донеће „савршеном“ друштву савршену смрт. Јер како би замислили и проблесак мисли у таквој средини? Књига, створена личношћу и намењена личности, непотребна је онда, где је личност нестала. Слика, направљена за људску кућу, палату или цркву беспредметна је тамо, где нема ни куће, ни палате, ни цркве. Светска касарна, светска сала могу бити декорисани и најгрубље стилизованим мотивима „идеолошке“ садржине. Чему песма, испевана из дубине душе, чему симфонија која открива читав један духовни свет, када је за забављање двоногих животиња потпуно довољан какав „шлагер“ који се налази на нивоу ноћне кафане? Комунистичко друштво, било у садашњости, било у будућности, по самој својој природи претставља крајњу негацију сваке културе, јер безбојно, бескласно, безлично интернационално стадо може бити осетљиво једино према најелементарнијим појмовима, најгрубљим емоцијама и најнижим егоистичким побудама потеклим из дегенерисаних нагона. Етика као и естетика, филозофија као и религија излишни су у оваквој средини, а рад на њима не само да је беспредметан, него је и немогућ. Али, када замислимо да се такав „рај“ може зблићи остварити на земљи — а делимично његово остварење већ налазимо у комунистичким земљама — није ли онда пожељно да се одозго пожури са — Страшним Судом!“⁸

Карл Маркс

Чудновата је противречност, са једне стране Марксовог материјализма, и са друге дијалектичког процеса који је наследио од Хегела. Он вјерује да дијалектички процес неиздјежно води кроз зло — добру и кроз бесмисао — тријумфу смисла. Дијалектика код Хегела је спојена са панлогизмом — у дијалектици неминовно триумфује логос — смисао. Нема могућности да се панлогичка дијалектика преведе на материјалистички језик, јер материја не зна за логос и тријумф смисла. Међутим, управо то чини Маркс, јер он панлогизам уноси у крило саме материје. Он вјерује

⁸ Александра Серђукова, „Социјализам и хришћанство“, 422.

да ће материјални, економски процес, кроз борбу супротних сила, довести до тријумфа смисла, разума, логоса, до царства слободе, до поретка, до побједе над неопходношћу, која је настала из стихијских, ирационалних природних сила.⁹

Маркс у будућности види савршено комунистичко друштво, које ће бити право овлашћено разума, праведности и поретка, у њему више ништа неће бити ирационалног, ничег неправичног. Дијалектички материјализам, о коме ћемо нешто више рећи у следећем поглављу, неминовно води царству Божијем на земљи, само без Бога, царству слободе без слободе и праведности без правде.

Маркс је на учење о пролетеријату накалемио својство изабраног народа Божијег:

„Маркс је јеврејин, који је отпао од вере отаца, но у његовој подсвести остало је очувано месијанско очекивање Израиља[...] И за њега је пролетаријат тај Израиљ, изабрани народ Божији, ослободитељ и устројитељ царства земаљског које ће доћи. Пролетерски комунизам Маркса у ствари је секуларизовао старо-јеврејски хилијазам“.¹⁰

Иако је још много писано о Марксовој поставци и философији марксизма и комунизма, ми, због ограничене волуминозности рада, настављамо даље ка темељу комунизма — материјализму.

Материјализам

Марксово „лудило европског колективизма“ чија се мизантропија врхуни у мржњи, плод је дијалектичко-материјалистичког рационализма, зачетог у пијанству и гријеху хегелијанског панлогизма.¹¹

„Вештина Маркса била је у вештичарству, у великомештарству. У веку подивљале идеологије, после прецветалих ружа романтике и пијетистичке расцвећености, Маркс успева да оствари философију оног „и јесте и није“, „црно-бело“ — философију, каже Јелена Милосављевић у свом раду и наставља: „Он, сем тога, није хтео једномишљенике него вернике, фанатике. Свака философија претпоставља слободу, слобода личност, личност — хероикку. Само је „дијалектички материјализам“ могао да буде философија без философије, слобода без слободе за личност безличну, за роба“.¹²

У основи комунизма лежи теорија економског или историјског материјализма по којој се економијом одређује свеколики историјски и социјални процес. Економија фундира цео живот, његова је прва и истинска реалност, док је све остало, цијела идеологија, духовни живот, религиозна вјеровања, философија, морал, умјетност, сва култура у којој човјек види круну живота, само обманљиви илузоран одбљесак у сазнању реалних економских процеса.¹³

Сви психички процеси, свака духовна акција, сви узајамни људски односи, свака социјална дјелатност сводили су се само на материју и оне стихијске проце-

⁹ Више о овоме видјети: Здравко Јагодић, „Утопистички и научни социјализам“, *Хришћанска мисао*, II, 5, (1936): 77.

¹⁰ Николај Берђајев, „Истина и лаж комунизма — прилог за схватање религије комунизма“, 155.

¹¹ Више о овоме видјети: Јустин Поповић, „О Духу времена“, *Хришћански животи*, II, 4, (1932): 146.

¹² Јелена Милосављевић, „Ниче и Маркс — Неколике маргиналије“, *Хришћанска мисао*, II, 6, (1936): 85.

¹³ Више о овоме видјети: Николај Берђајев, „Истина и лаж комунизма — прилог за схватање религије комунизма“, 155.

се, који су се у њој збивали. У њему је све што је духовно — религија, философија, умјетност, као и све што је социјално, нпр. право и држава, било потчињено економском процесу, који се схвата као нешто чисто материјално. Цјелокупна садржина историје сводила се на борбу социјалних класа, тј. друштвених група. Ове су се групе стварале као неизбјежна посљедица одређених економских односа производње и расподеле добара. Борба буржоазије, као представника старог преживјелог економског поретка са једне, и пролетеријата као представника новог, будућег економског уређења, са друге стране, није било ништа друго него посљедица оних истих историјских сила, које ће неминовно довести до новог уређења.¹⁴

„У марксизму се натуралистички хуманизам преобраћа у *сајтански*, а то значи да хуманизам истребљава самог себе. Код Маркса није ствар само у оправдању земаљске, плотске природе човекове. Суштина економског материјализма и учења о класној борби састоји се у томе, што су баш силе *зла* — корист, злоба, завист — једини оригинални покретачи људског порцеса“, каже др Ђоко Слијепчевић и наставља: „Све узвишено, духовно, све благородно у човјеку, *принципијелно* се одриче; само предавши се сатанским силама човек може остварити свој циљ на земљи. Овде се лик човеком дефинитивно гаси; није пуки случај факт да се вера у човекову личност замењује вером у безлично чудовиште колектива и пролетеријата“.¹⁵

Црква и морал

Као и данас, Црква је посебно у том периоду бринула за свој народ и отаџбину. Немогуће је у потпуности и до краја измјерити сав допринос који је Црква дала кроз историју, она је просвјетила народ, сачувала га од многих зала, даровала му слободу и народну правду.¹⁶ Црква и морал су били велики трн у оку комунизма фундираног на материјализму, јер су им онемогућавали слободно развијање. Док се комунизам развијао на темељима материјализма и тако од човјека правио животињу, удојеног и фокусираног само у физичко-материјалном, Црква је човјеку дала већу спознају, слободу и спасење. Да би комунисти дошли до остварења својих планова, морали су прво да укину Цркву и униште морал. Они су код човјека подстицали сиромаштво духа, моралну опустјелост и удаљавали га од Бога, јер управо ови чиниоци су служили као једна врста „бране“ од комунизма.

Маркс прориче „царство слободе“ без икакве моралне проповиједи. У *Комунистичком манифесту* позива на насилно рушење досадашњег друштвеног поретка. Није ријетка била ни клевета и бласфемија, која је имала за циљ да изопачи и понижи хришћанство. Њему се приписује одобравање и чак помагање капиталистичке експлоатације пролетера. Међутим: „Формула *beati posidentes*, благо имућнима, не налази се у еванђелском списку блажених (Мт. 5), него код паганског песника Хорација. Није хришћанство прогласило својину светињом, него прожета духом „де-христијанизације“ француска револуционарна декларација“.¹⁷

Марксов комунизам имао је много слабих страна, прије свега у начном погледу. Међутим најслабија страна била је у томе, што је занемаривала моралну иници-

¹⁴ Више о овоме видјети: М. Тарајев, „Морална трагедија социјализма“, 103; С. Франк, „Критика марксизма“, 12.

¹⁵ Ђоко Слијепчевић, „Најважнији проблем нашег времена“, *Хришћанска мисао*, III, 2, (1937): 23.

¹⁶ Више о овоме видјети: Н. Н. „Зашто су комунисти против цркве и свештенства?“, *Духовна стравжа*, I, 1, (1939): 3.

¹⁷ Евгеније Спекторски, „Хришћанство и социјализам“, *Хришћанско дело*, VI, (1940): 334–335.

јативу човјека и његове моралне идеале. Када ово кажемо немамо у виду само хришћански морал, можемо да узмемо морал у најширем смислу ове ријечи, у смислу сваког моралног одушевљења, личног полета ка високим циљевима. Оваквом моралу није било мјеста код Маркса. Комунизам је уопште игнорисао сваку моралну енергију. „Изазивајући класну мржњу са свима њеним рђавим последицама, материјалистичко-еволуционо схватање историје мора да убије сваку личну енергију, која би могла да унесе у економску сферу племените и хумане елементе“¹⁸, каже Тарајев.

Савремени човјек је, изгубивши вјеру у Бога, вјеру у објективне духовне вриједности, дошао у такво стање да његов друштвени живот условљава само и једино економске страсти. Покушај комуниста: „да се Пушкинова поезија објасни као продукт „економских интереса племства“ или да се Кантова философија објасни као рефлекс погледа на свет „ситне буржоазије“, или да се хришћанство у свом постанку устанак сиромаша, па је после постало оруђе за одржање привилегија властичке класе итд., — значе најгрубље лажи, значи најглупљу митологију која се од објашњења грмљавине грмљавином небеске колеснице у којима се вози пророк Илија, разликује само својим цинизмом, својом пургерском ограниченошћу и својим духовним убоштвом. Још краће и простије: учење економског материјализма може да се сведе на формулу: „човек је свиња“.¹⁹

Критика комунизма

Већ смо рекли да је комунизам покушао да сједини човјечанство на један маханички начин у принудну организацију друштва. Мада је комунизам вијековна идеја, можемо рећи и жеља људи од постанка човјечанства, сви аутори су се слажили да се он не може остварити на овај агресивни начин насилног зближавања, принудног изједначавања и претварања. Истинска заједница може да постоји само као заједница узајамног општења у слободи и љубави. Таква комуна претпоставља сједињење свих са једним вишим извором живота, са Богом. Само у Богу и Његовом Сину, Исусу Христу, и у Духу Светом, постиже се сједињење људи, потпуна комуна.²⁰

Хришћанска личност не може да се оствари ван мистичке везе са Богом, везе у вјери и љубави, а мимо алтруистичке везе са ближњима. Хришћанска личност неминовно је члан једне више цјелине, која је опет личност, али не индивидуална јединка или колективизирана маса, већ стварни духовно-душевно-тјелесни организам. Ова заједница није природно-психичка заједница породице или нације, није политичка заједница државе, није скуп социјално и економски нивелисаних попут социјалистичког друштва. То је на земљи савез вјерника у вјечности — Тијело Христово, у сфери историјских феномена као и метаисторијских ноумена — то је Црква. Она је прототип сваког савеза за хришћана. Црква је примарна социјална стварност, свака друга заједница је секундарна, изведена из те прве и основне.

„Између Цркве — заједнице верника и маког колектива са његовим чисто материјалним, економским и политичким интересима, са његовом социјалном или политичком борбом, хришћанин не може да двоуми, нарочито у случају њихова сукоба,

¹⁸ М. Тарајев, „Морална трагедија социјализма“, 99.

¹⁹ С. Франк, „Критика марксизма“, *Хришћанска мисао*, I, (1935): 9.

²⁰ Више о овоме видјети: Николај Берђајев, „Истина и лаж комунизма — прилог за схватање религије комунизма“, 146.

гоњења Цркве и искорењавања вере, као што то бива у комунистичким земљама. Не сме се љубити ни отац, ни мајка више од Христа Бога“;²¹ поручује аутор текста.

Хришћанска култура, насупрот механистичкој цивилизацији, не само да не искориштава, већ и ствара, јер проузрокује цвјетање личних, разноврсних и разноликих ликова живота, односа и стваралаштва. Не може се укалупити у мртву шему као социјалистичко-комунистичка просвјета, јер непрестано превазилази већ утврђене естетске каноне, форме понашања и општа мишљења, да би се преко релативно савршених ступњева све више приближавала своје коначном циљу: превласти духа над материјом и преображај свемира у хармонични космос. Виши друштвени поредак се остварује препородом моралне личности. То је немогуће у комунизму јер је условљен спољашњим механичким процесом.²²

„Трагично је у том“, пише Берђајев: „што је лакше остварити комунизам материјалистички него хришћански. Комунизам материјалистички може да се остварује путем насиља и принуђавања не рачунајући са духовном слободом људи и њиховом греховношћу. На тај начин немогуће је постићи духовно јединство, али је могуће извести ново организовање друштва. А хришћанство признаје духовну слободу и зато не може да има поверања у друштвено јединство остварено путем насиља. Када је хришћанство покушало да организује друштво по примеру средњевековне теократије игноришући слободу, оно није успело и замисао је била осуђена на пропаст. Хришћанство признаје вредности човечије личности и не може организовати такву заједницу, која би унижавала и одрицала личност. Материјалистички комунизам пориче вредност и значај човечије личности. А тиме му је задаћа много олакшана“;²³

Насупрот комунизму који је у човјеку видио социјалну животињу одређену економским стањем, хришћанство је човјека схватало као сложено тродимензионално биће. Укорјењен у природном, човјек има да стреми вјечном, да се духовно споји са савршеним извором сваког живота — Богом, да и сам судјелује, не више као роб, него као „син“ Божији у коначном преображењу свебића. Не забрањује се ни рад, ни својина, ни култура, забрањује се сматрање човјека за оруђе, држање својине за највишу вредност, клањање лажним идејама и варљивим идеалима. Забрањује се злоупотреба, а не употреба, негира се самовоља, а не слобода, успоставља се позитиван, а не релативан морал.

Црква у својој земаљској стварности као и у свом мистичком бићу претставља органско јединство многих. Она је у својој најдубљој основи творевина љубави, али та љубав не анулира човјекову слободу и не уништава личност, као што то чини комунистичка философија.

„Ни социјализам, ни капитализам, ни анархични либерализам, нити принудни колективизам. Никаквог клањања Мамону. Никаквог гашења духа. Нипошто стерилизација потпуног човековог бића. Између капиталистичког уређења, потеклог из самовоље, безобзирног такмичења, и социјалистичког покрета, базираног на принуђивању — постоји хришћански ред, скроз стваралачки, слободан и етички оправдан. То је ред у коме се огледа виша хијархија, у коме се личност и заједница измирују, класе сарађују, а економске и социјалне разлике ублажавају заједничким духовним стваралаштвом и општењем у љубави“;²⁴ завршава Маринковић.

²¹ Александра Серђукова, „Социјализам и хришћанство“, 421.

²² Више о овоме видјети: Н.Н. „Две супротне идеологије“, *Хришћанска мисао*, бр. 1–2, (1940): 13.

²³ Николај Берђајев, „Истина и лаж комунизма — прилог за схватање религије комунизма“, 146–147.

²⁴ Живан Маринковић, „За активнију социјалну делатност наше Цркве“, *Хришћанска мисао*, I, (1939): 5–6.

Закључак

Може се констатовати да су социјализам и комунизам, као тада нове политичке теорије/филозофије, заузеле запажено мјесто у српским црквеним часописима између 1920.-1940. године. Можемо рећи да је комунистичка филозофија на неки начин „ослободила“ друштво капиталистичког друштвеног система кроз својеврсну револуцију пропагирајући идеју једнакости, престанак експлоатисање обичног радника и богаћење само једног дијела становништва. Идеја једнакости, у заради и власништву, посебно у вишку стечених добара, који више не припада капиталисти, јер класно друштво више не постоји, него раднику, свидео се већини обрађених аутора.

Међутим, улазећи дубље у филозофију комунизма открива се да је утемељена на наслеђеном дијалектичком материјализму. Велики број аутора управу је упозоравало друштво на ту погубну филозофију комунизма, која је човјека лишавала личности, слободе и морала. Таква идејна поставка, по схватању потписника наших чланака, срозавала је човјека у религијском, моралном, културном, умјетничком и свим другим видовима.

Аутори, међутим, нису само критиковали по њиховом мишљењу погубно учење, него су читаоцу пружили утјеху и истину. Обрађујући све горе поменуте часописе дошли смо до закључка да се по схватању аутора комунизам кретао у области економије, фундаирајући све на материјализму, док хришћанство у сфери Духа. Комунизам је негирао лично начело, а хришћанство га афирмисало не само у времену, него и у вјечности. Комунизам је од безбројних јединки правио недиференциране колективе, обећавао „рај на земљи“, одбацивао породицу, рушио државу, док хришћанство од слободне личности гради Цркву, обећава рај на небу, а породицу, нацију и државу освећује и осветивши учвршћује. Хришћанство је дјелотворно, конструктивно, многострано, пружа помоћ, док комунизам мртва укалупљена шема која тражи моћ.

Библиографија

Извори

- Берђајев, Николај, „Истина и лаж комунизма — прилог за схватање религије комунизма“, *Свјетосавље*, VII, 4, (1938): 145–156.
- Божих, Саво, „Свештенство и комунизам“, *Весник*, бр. 18, IX, (1928): 1–4;
- Јагодић, Здравко, „Утопистички и научни социјализам“, *Хришћанска мисао*, II, 5, (1936): 76–78.
- Маринковић, Живан, „За активнију социјалну делатност наше Цркве“, *Хришћанска мисао*, I, (1939): 5–8.
- Милосављевић, Јелена, „Ниче и Маркс — Неколике маргиналије“, *Хришћанска мисао*, II, 6, (1936): 84–86.
- Н. Н. „Зашто су комунисти против цркве и свештенства?“, *Духовна стџража*, I, 1, (1939): 3–11.
- Н.Н. „Две супротне идеологије“, *Хришћанска мисао*, бр. 1–2, (1940): 1–5.
- Пашев, Г. „Будимо опрезни, јер су времена превртљива“, *Хришћанска мисао*, IV, 11, (1938): 119–120.
- Поповић, Јустин, „О Духу времена“, *Хришћански живои*, II, 4, (1932): 145–150.
- Поповски, П., „Да ли је комунизам остварљив“, *Свјетосавље*, IX, бр. 3, (1940): 60–64.
- Серђукова, Александра, „Социјализам и хришћанство“, *Хришћанско дело*, II, (1936): 416–425.
- Слијепчевић, Ђоко, „Најважнији проблем нашег времена“, *Хришћанска мисао*, III, 2, (1937): 20–27.
- Слијепчевић, Ђоко, „Најважнији проблем нашег времена“, *Хришћанска мисао*, III, 2, (1937): 22–24.

- Спекторски, Евгеније, „Хришћанство и социјализам“, *Хришћанско дело*, VI, (1940): 328–335;
Спориш, Л., „Социјализам“, *Хришћанска мисао*, III, 5, (1937): 78;
Тарајев, М., „Морална трагедија социјализма“, *Хришћанско дело*, VI, (1940): 96–112;
Франк, С., „Критика марксизма“, *Хришћанска мисао*, I, (1935): 1, стр. 11–13; 2, стр. 9–11; 3, стр. 10–11; 5–6, стр. 14–16; 7, стр. 12–14; (1935):
Чапек, Карел, „Зашто нисам комуниста?“, *Хришћанско дело*, III, (1937): 264–272.

Помоћна литература

- Marks, Karl, *Kapital: Prvi tom*, Beograd: Prosveta, 1978.
Marks, Karl, *Kapital: Drugi tom*, Beograd: Prosveta, 1978.
Mor, Tomas, *Utopija*, Beograd: Utopija, 2002.
Аристотел, *Полиџка*.
Достојевски, Фјодор М., *Зли дуси*, Београд: Отворена књига, 2005.
Пери, Марвин, *Интелигентуална историја Европе*, Београд: Слио, 2010.
Платон, *Држава*.
Цисарж, Бранко, *Један век периодичне штампе Српске православне Цркве*, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне Цркве, 1986.